

PSYCHOLOGY

Комплектування бойових обслуг військових операторів радіолокаційних станцій за принципом їх психологічної сумісності

А. П. Дебреньюк

Кафедра суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: zeba777@ukr.net

Paper received 23.04.17; Accepted for publication 28.04.17.

Анотація. В статті здійснено теоретичне обґрунтування методики комплектування бойових обслуг військових операторів за принципом їх психологічної сумісності. Дана методика являє собою процедуру добору із заданої сукупності військовослужбовців кандидатів для бойового чергування у складі операторських обслуг шляхом діагностування індивідуально-психологічних якостей військовослужбовця та його міжособистісних взаємовідносин у відповідності з нормативно-правовими вимогами.

Ключові слова: професійно важливі якості, оператори радіолокаційних станцій, бойове чергування, психологічна сумісність.

Постановка проблеми. Підбір і комплектування груп військових операторів радіолокаційних станцій (далі РЛС) у системах “людина–машина” у наш час здійснюється, як правило, тільки з врахуванням індивідуально-психологічних властивостей особистості. Вплив міжособистісних взаємин на успішність операторської діяльності або ж не береться до уваги, або ж враховується чисто умовно, інтуїтивно і поверхнево. Це зумовлює необхідність розгляду проблеми комплектування малих груп військових операторів РЛС на основі їх психологічної сумісності.

На необхідність врахування психологічної сумісності при вирішенні колективних завдань вказували такі науковці, як М.Й. Варій [1, 2], Ю.Л. Трофімов [7], В.В. Ягупов [8], М.М. Обозов [5, 6], В.Ф. Давидов [3], О.Г. Караяні [4] та інші.

У нашому розумінні психологічна сумісність – це властивість особистості військового оператора, що зумовлює його здатність до спільної діяльності з іншими військовослужбовцями у складі бойової обслуги, яка базується на основі його індивідуально-психологічних якостей. Рівень сумісності визначається як подібністю певних якостей воїнів, так і їх відмінністю. В результаті подібності і взаємодоповнюваності і формується групова цілісність, яка розвивається як суб’єкт діяльності.

Необхідність ефективного виконання завдань бойового чергування обумовила **мету даної статті**, що полягає у теоретичному обґрунтуванні методики комплектування бойових розрахунків військових операторів за принципом їх психологічної сумісності (далі методика).

Виклад основного матеріалу. В якості методики комплектування малих груп військових операторів ми розуміємо процедуру добору із заданої сукупності військовослужбовців кандидатів для бойового чергування у складі операторських обслуг шляхом діагностування індивідуально-психологічних якостей військовослужбовця та його міжособистісних взаємовідносин у відповідності з нормативно-правовими вимогами.

Ми вважаємо, що ефективність напрацювання і,

тим більше, практичного використання даної методики, в значній мірі залежить від чіткого визначення мети, завдань і принципів комплектування малих груп військових операторів.

Таким чином, *основне призначення методики* – це комплектування бойових обслуг військових операторів із врахуванням їх психологічної сумісності. Реалізація даної мети дозволить забезпечити успішне виконання завдань бойового чергування, створення позитивної атмосфери в колективі і, разом з тим, емоційне задоволення військовослужбовців спільною діяльністю, прагнення вдосконалювати свої військово-професійні уміння.

Основні *завдання методики* комплектування бойових обслуг такі:

- створення оптимальних за психологічним складом бойових обслуг, підвищення рівня їх бойової готовності;

- результати дослідження мають дати чітку інформацію про придатність кандидата, його потенціал як військового фахівця, здатність діяти самостійно і в складі бойової обслуги;

- враховуючи поліфункціональність завдань бойового чергування, методика має забезпечувати добір тих військовослужбовців, які здатні виконувати їх як у стандартних, так і нестандартних умовах, швидко адаптуватися, автономно приймати рішення, зберігати оптимальну працездатність, стресостійкість та емоційну стабільність;

- беручи до уваги успішність виконання завдань чергування, встановити якість роботи військових операторів, фізичні та психологічні затрати, а також час, який необхідний для їх відновлення.

Розробка і практичне використання результатів добору за допомогою даної методики вимагає врахування відповідних принципів, які, в свою чергу, визначають методи та організаційні форми процесу комплектування бойових обслуг. При комплектуванні малих груп військових операторів РЛС ми дотримуватися таких принципів:

- принцип подібності індивідуально-психологічних якостей військових операторів РЛС;

– принцип взаємодоповнюваності (компліментарності) індивідуально-психологічних якостей операторів.

Комплектування бойових обслуг із врахуванням психологічної сумісності операторів передбачало використання таких *організаційних форм*:

– індивідуальний підхід передбачає вивчення індивідуально-психологічних властивостей особистості кожного військового оператора зокрема;

– колективний підхід передбачає дослідження операторських обслуг в якості суб'єктів бойової діяльності.

На основі проведеного нами теоретичного та емпіричного дослідження феномену психологічної сумісності військових операторів РЛС, чинників, які її зумовлюють, враховуючи критерії успішності виконання завдань бойового чергування, завдання та принципи створення малих груп військовослужбовців, ми напрацювали методику комплектування бойових змін та обслуг із врахуванням психологічної сумісності військових операторів, яка включає в себе:

– етап попереднього вивчення особистості воїна;

– етап вивчення професійних (операторських) якостей військовослужбовців;

– етап психологічного вивчення та підготовки військових операторів.

Основне завдання попереднього етапу полягало в детальному вивченні особистості військовослужбовця. Проводились такі заходи:

1. Детальний аналіз особової справи воїна (матеріалів, що надійшли від військового комісаріату) та інших службових документів (автобіографії, характеристики, різноманітні довідки, відзиви, службові картки, листи вивчення тощо).

2. Індивідуальна бесіда як метод отримання інформації про індивідуально-психологічні якості військовослужбовця на основі прямого словесного контакту з ним.

3. Опитування командирів і начальників різного рівня стосовно кандидатів, попередній висновок про доцільність зачислення того чи іншого воїна в групу військових операторів.

Після проведення попереднього вивчення особистості військовослужбовця здійснювалося дослідження професійних (операторських) якостей воїна, а також психологічне вивчення та підготовка особистості оператора. На нашу думку, зазначені етапи формування бойових обслуг необхідно здійснювати одночасно:

– у період перед заступанням на бойове чергування;

– у ході бойового чергування;

– після виконання завдань.

У період перед заступанням на бойове чергування

Етап дослідження операторських якостей військових операторів спрямований на визначення професійної придатності військовослужбовця і передбачає дослідження його індивідуальних особливостей, що впливають на успішність бойової діяльності та ефективність її виконання. Беручи до уваги специфіку діяльності бойових обслуг, а саме її груповий характер, визначення професійної придатності здійснюється на підставі оцінки професійно значущих якостей

особистості воїна, що відповідають не тільки конкретній індивідуальній діяльності, але й зумовлених особливостями взаємодії членів групи, їхньою психологічною сумісністю.

1. Професійно-важливі якості: рівень знань, умінь і навичок, необхідних для виконання функціональних обов'язків на бойовому чергуванні; професійний досвід; прагнення до професійної досконалості; задоволеність професійними очікуваннями і результатами (цілями).

2. Особистісні якості: усвідомлення особистісної відповідальності за виконання службових завдань; впевненість і самовладання при виконанні службових обов'язків; рівень самоуправління і самоорганізації.

3. Психологічні якості: військово-професійна спрямованість; розвиток здібностей і професійно важливих якостей; особливості особистості (нервово-психічна стійкість, інтровертованість – екстравертованість, нейротизм, ригідність, агресивність, емоційна реактивність, схильність до ризику та інше); психічні стани (рівень пильності і готовності, домінуючі стани, фобії, втома, депресія).

4. Психофізіологічні якості: пороги чутливості аналізаторів; біологічні ритми; показники функціонального стану (нервової, серцево-судинної, дихальної системи та інше); шкідливі звички.

5. Моральні якості: дисциплінованість; відповідальність; чесність; дотримання традицій Збройних Сил України, взаємовідносини у колективі.

6. Фізичні якості: розвиток сили, швидкості, вправності, витривалості; антропометричні і біомеханічні особливості організму.

Завершальною стадією вивчення професійних (операторських) якостей військовослужбовця на даному етапі було визначення ступеня придатності до групової діяльності в складі бойової обслуги на основі зіставлення індивідуальних особливостей оператора з вимогами професії. До уваги бралися експертні оцінки показників професійної (операторської) готовності військовослужбовця: ступінь повноти засвоєння військово-професійних знань (сформованість відповідних навичок і вмінь); ступінь усвідомленості засвоєних знань та їх сприйняття; ступінь реалізації засвоєних знань.

Організація етапу психологічного вивчення та підготовки військовослужбовців починалася з чіткого визначення психофізіологічних вимог до особистості військового оператора.

1. Нейродинаміка: висока рухливість і стабільність нервової системи, нервово-психічна стійкість.

2. Психомоторика: добра зорова і слухо-моторна координація, швидкість реакцій.

3. Сенсорно-моторна сфера: підвищені вимоги до точності і об'єму зорового сприйняття; добре розпізнавання кольорів і інтенсивних кольорових сигналів, висоти звукових сигналів.

4. Пам'ять: підвищені вимоги до оперативної і короткочасної пам'яті; пам'ять на знаки і символи.

5. Увага: стійкість, розподілення, переключення уваги.

6. Мислення: розвинене наочно-образне і словесно-логічне мислення.

7. Інтелект: високі вимоги до невербального інте-

лекту.

8. Емоційно-вольова сфера: емоційна стійкість, волява стійкість і регуляція.

9. Риси характеру: витримка, врівноваженість, організованість, відповідальність, самоконтроль.

Психологічне вивчення кандидатів в період до заступання на бойове чергування тісно пов'язане з психологічною підготовкою військових операторів, яка здійснювалася шляхом загальної, специфічної та цільової підготовки [9].

Завершальною стадією психологічного вивчення та підготовки в період до заступання на бойове чергування стало формування бойових обслуг. Комплектування малих груп військових операторів на даному етапі здійснювалося на основі ряду досліджень.

1. Експертна оцінка показників особистісної готовності оператора до виконань бойових завдань у складі обслуги: усвідомлення особистісної відповідальності за виконання бойових завдань; моральна стійкість; впевненість і самовладання; самоуправління і самоорганізація.

2. Експертна оцінка показників психологічної готовності особистості військовослужбовця до несення бойового чергування: рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента; рівень сформованості орієнтовно-мобілізаційного компонента; рівень сформованості емоційно-вольового компонента; рівень сформованості пізнавально-оцінювального компонента.

3. Дослідження групових процесів: проведення соціометричного дослідження всієї вибірки кандидатів на посади військових операторів.

4. Попередня експертна оцінка бойової обслуги в якості суб'єкта бойової діяльності: відповідно до критеріїв психологічної сумісності (взаємопов'язаності та взаємозалежності; здатності проявляти різні форми спільної активності; здатності до саморефлексії); відповідно до особливостей прояву психологічної сумісності в групі (цілеспрямованості, мотивованості, інтегрованості, структурованості, взаємоузгодженості, організованості та результативності).

У період бойового чергування

При несенні бойового чергування військових операторів основні зусилля спрямовувалися на створення умов оптимальної готовності до виконання оперативних дій, своєчасного виконання поставлених завдань. Дослідження професійних (операторських) якостей військовослужбовців на даному етапі здійснювалося на основі: проведення необхідної і достатньої кількості перевірок несення бойового чергування; надання допомоги; своєчасної корекції помилок, роз'ясненні причин і способів їх усунення; експертної оцінки своєчасності, точності та надійності виконання бойових завдань.

За результатами такого вивчення і спостереження, враховуючи всі недоліки та помилки чергування операторів, приймалося рішення про посилення контролю чи здійснення заміни в складі тієї чи іншої бойової обслуги.

Етап психологічного вивчення та підготовки військових операторів. Основну роль відігравав морально-психологічний супровід діяльності бойових обслуг; оцінка стану особистісної, професійної та психологіч-

ної готовності військових операторів; врахування впливу чинників емоційно-вольової сфери воїна, його бойової діяльності і міжособистісного спілкування на психологічну сумісність бойової обслуги. Такий супровід охоплював всі сфери життєдіяльності воїнів і бойових обслуг і пов'язаний був з впливом як на свідомість, так і на підсвідому сферу, як на раціональні, так і на емоційні компоненти психіки.

Основними видами морально-психологічного супроводу, які використовувалися в ході бойового чергування були: інформаційно-пропагандистське забезпечення; воєнно-соціальна робота; культурно-виховна робота; протидія інформаційно-психологічному впливу противника; психологічне забезпечення [9].

В ході емпіричного дослідження нами було виявлено, що провідний вплив на психологічну сумісність бойової обслуги здійснюють емоційно-вольові чинники військових операторів. Враховуючи вплив нервово-психічної нестійкості та негативних психічних станів на сумісність бойової обслуги та її ефективність, динаміку працездатності військових операторів, в ході бойового чергування здійснювалися деякі організаційні заходи та методи психічної саморегуляції.

1. Чітка організація ергономічних умов бойового чергування: збереження температурного режиму, освітлення, обладнання робочого місця оператора, шумоізоляція.

2. Планування графіка праці та відпочинку, який би забезпечував оптимальну працездатність військових операторів. Враховуючи специфіку операторської діяльності, організація оптимального режиму праці дозволить уникнути виникнення гіподинамії (як результат нерівномірної рухливості) та сенсорної депривації.

3. Забезпечення оптимальної взаємодії воїнів, об'єктивна оцінка рівня взаємовпливу, взаєморозуміння, співпереживання та співчуття на основі практичних, раціональних та емоційних показників діяльності військових операторів.

4. Ознайомлення військовослужбовців з прийомами та методами психічної саморегуляції з метою попередження різноманітних психосоматичних і невротичних розладів. Психічна саморегуляція – це властивість організму, яка визначається як регуляція різних станів, процесів і дій, що здійснюються самим організмом за допомогою психічної активності. На цьому етапі використовувалися методи аутогенного тренування, правильного дихання та релаксації.

У період після бойового чергування

Важливою складовою методики комплектування бойових обслуг військових операторів було вивчення особистості воїна та групової діяльності військових операторів після виконання бойових завдань. Головна мета дослідження професійних (операторських) якостей воїнів на даному етапі формування малих груп полягала: у відновленні функціонального стану організму оператора після напруженої роботи; у підтриманні пильності; у попередженні благодушності та розслабленості; у мобілізації особового складу до виконання бойових завдань; у здійсненні експертного оцінювання успішності групової діяльності військових операторів за рівнем суспільно корисної діяльності, особистісної, психологічної та професійної готов-

ності, показниками ефективності бойової діяльності, військово-соціальними показниками.

Етап психологічного вивчення та підготовки військових операторів. З метою вивчення групової динаміки, перекомплектування бойових обслуг проводилася психологічна діагностика стану кожної особистості і групи військових операторів у цілому за такими напрямками: уточнення індивідуально-психологічних властивостей, якостей і рис особистості військовослужбовця, які здійснюють вплив на якість несення бойового чергування та ефективність спільної службової діяльності; експертне оцінювання рівня взаємовпливу, взаєморозуміння, співпереживання та співчуття на основі практичних, раціональних та емоційних показників військових операторів кожної бойової обслуги; проведення соціометрії, вивчення соціально-психологічного клімату в малих групах військових операторів.

Психологічний аспект вивчення малої групи військових операторів у період після бойового чергування полягав також у знятті психічної напруженості, відновленні функціонального стану психіки військовослужбовців. З цією метою здійснювалася психологічна підтримка та корекція особистості військовослужбовця, групові вправи і тренінги.

Висновок. Результати проведеного дослідження дозволили підтвердити припущення про те, що для оптимізації процесу комплектування бойових обслуг необхідно враховувати особистісні характеристики, які визначають психологічну сумісність військовослужбовців. Встановлено, що дослідження професійних (операторських) якостей військовослужбовців, їх психологічне вивчення та підготовку необхідно здійснювати перед заступанням на чергування, під час забезпечення бойових вильотів і після виконання поставлених завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Оцінка соціально-психологічних явищ у військовому підрозділі: Науково-методичний посібник / М.Й. Варій; Відділення військової підготовки Держ. ун-ту "Львівська політехніка". – Львів, 1995. – 68с.
2. Варій М.Й. Психологічна сумісність і самопочуття особистості в колективі: науково-методичний посібник. – Львів, вид. Держ. Ун-т "Львів. політехніка" 1997. – 28 с.
3. Давыдов В.М. Психологическая совместимость в трудовых коллективах: Текст лекции / Давыдов В.М., Ладанов И.Д. – М.: АНХ, 1985. – 46 с.
4. Караяни А.Г. Прикладная военная психология / А.Г. Кра-
5. яни, И.В. Сыромятников. – СПб: Питер, 2006. – 480 с.
5. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – 192 с.
6. Обозов Н.Н. Совместимость и сработываемость людей. – СПб.: Облик, 2000. – 212 с.
7. Трофімов Ю.Л. Інженерна психологія: Підручник / Трофімов Ю.Л. – К.: Либідь, 2002. – 264 с.
8. Ягупов В.В. Військова психологія / Ягупов В.В. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.
9. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: Монографія. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.

REFERENCES

1. Varyi M.Y. Otsinka sotsial'no-psykholohichnykh yavlyshch u viys'kovomu pidrozdili: Naukovo-metodychnyy posibnyk / M.Y. Varyi; Viddilennya viys'kovoyi pidhotovky Derzh. un-tu "L'viv's'ka politekhnika". – L'viv, 1995. – 68s.
2. Varyi M.Y. Psykholohichna sumisnist' i samopochuttya osobystosti v kolektyvi: naukovo-metodychnyy posibnyk. – L'viv, vyd. Derzh. Un-t "L'viv. politekhnika" 1997. – 28 s.
3. Davydov V.M. Psykholohyeheskaya sovместymost' v trudovykh kollektivyakh: Tekst lektsyy / Davydov V.M., Ladanov Y.D. – M.: ANKh, 1985. – 46 s.
4. Karayany A.H. Pрыkladnaya voennaya psykholohyya / A.H. Krayany, Y.V. Syromyatnykov. – SPb: Pyter, 2006. – 480 s.
5. Obozov N.N. Psykholohyya mezhlychnostnykh otnoshenyy. – L.: Yzd-vo LHU, 1980. – 192 s.
6. Obozov N.N. Sovместymost' y srabatyvaemost' lyudey. – SPb.: Oblyk, 2000. – 212 s.
7. Trofimov Yu.L. Inzhenerna psykholohyya: Pidruchnyk / Trofimov Yu.L. – K.: Lybid', 2002. – 264 s.
8. Yahupov V.V. Viys'kova psykholohyya / Yahupov V.V. – K.: Tandem, 2004. – 656 s.
9. Yahupov V.V. Teoriya i metodyka viys'kovoho navchannya: Monohrafiya. – K.: Tandem, 2000. – 380s.

Completing the combat units of military operators of radio-locating stations according to their psychological compatibility

A. P. Debreniuk

Abstract. This article focuses on theoretical underpinning of the methodology of completing the combat units of military operators based on psychological compatibility. This methodology represents the procedure of recruiting combat units of the operators who serve combat duty. The most appropriate candidates should be selected from a given group of military men by diagnosing individual psychological qualities of a military man and his interpersonal relationships in accordance with statutory and regulatory requirements.

Keywords: professionally important qualities, operators of radio-locating stations, combat duty, psychological compatibility.

Комплектование боевых расчетов военных операторов радиолокационных станций по принципу их психологической совместимости.

A. П. Дебрениук

Аннотация. В статье осуществлено теоретическое обоснование методики комплектования боевых расчетов военных операторов по принципу их психологической совместимости. Эта методика представляет собой процедуру отбора с заданной совокупности военнослужащих кандидатов для боевого дежурства в составе операторских расчетов путем диагностирования индивидуально-психологических качеств военнослужащего и его межличностных взаимоотношений в соответствии с нормативно-правовыми требованиями.

Ключевые слова: профессионально важные качества, операторы радиолокационных станций, боевое дежурство, психологическая совместимость.